

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie

**Vliv volebního systému na stranický systém v
Československu 1918–1938**

Bakalářská práce

Autor: Alice Janatová
Studijní program: B6701 Politologie
Studijní obor: Politologie
Vedoucí práce: Mgr. Petra Poskočilová

Hradec Králové, 2015

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Janatová Alice	Starohradská 118, Skřivany	F12489

TÉMA ČESKY:

Vliv volebního systému na stranický systém v Československu 1918-1938

NÁZEV ANGLICKY:

The Influence of the Electoral System on the Party System in Czechoslovakia in 1918-1938

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Petra Poskočilová - KP

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Hlavním cílem bakalářské práce bude analyzovat a porovnat vliv změn volebního systému na stranickou soustavu v Československu v období První republiky.

Teoretický rámec pro tuto práci budou tvořit především Sartoriho a Duvergerovy zákony, jejichž obsahem jsou účinky volebního systému na stranický systém. Tyto teorie budou aplikovány na případ Československa v uvedeném časovém období.

V bakalářské práci bude podrobně zkoumán vliv volebního systému na změnu stranického systému prostřednictvím určitých proměnných, jako například samotný typ volebního systému, typ kandidátní listiny, volební klauzule, způsob přepočtu hlasů na mandáty, národnostní složení tehdejšího Československa a tak dále. V práci budou určeny dopady na stranicko-politický systém, které s sebou změna volebního systému přinesla. Období První republiky je vhodným příkladem pro podrobnější zkoumání nejen díky zajímavým změnám v systému volebním a stranickém, ale i díky rozmanité a bohaté historii, která tyto změny provázela. V bakalářské práci bude použita metoda případové studie a analýza.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Bartoš, Josef, Trapl, Miloš. 2001. Československo 1918-1938. Univerzita Palackého, Olomouc.

Cabada, Ladislav, Šanc, David. 2005. Český stranický systém ve 20. století. Plzeň: Aleš Čeněk.

Sartori, Giovanni. 2005. Strany a stranické systémy. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Sartori, Giovanni. 2001. Srovnávací ústavní inženýrství: zkoumání struktur, podnětů a výsledků. Praha: SLON.

Klimek, Antonín. 1996b. Boj o hrad 1: Hrad a Pětka. Praha: Panevropa.

Kárník, Zdeněk. 2007. Malé dějiny československé 1867-1939. Praha: Dokořán.

Krejčí, Oskar. 2006. Nová kniha o volbách. Praha: Professional Publishing.

Kubát, Michal. 1998. Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v České republice.

Politologický časopis. 1998, 3.

Maliř, Jiří, Marek, Pavel et al. 2005. Politické strany 1. díl 1861-1938. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004. Praha: Nakladatelství Doplněk.

Novák, Miroslav. 1997. Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia. Praha: Nakladatelství Slon.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucí bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 16.6. 2015

Podpis studenta

Poděkování

Děkuji paní magistře Petře Poskočilové za odborné vedení práce, věcné připomínky, dobré rady a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce.

Anotace

Janatová Alice. *Vliv volebního systému na stranický systém v Československu 1918–1938*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2015, 50 s.

Bakalářská práce

Hlavním cílem bakalářské práce bude analyzovat a porovnat vliv změn volebního systému na stranickou soustavu v Československu v období První republiky.

Teoretický rámec pro tuto práci budou tvořit především Sartoriho a Duvergerovy zákony, jejichž obsahem jsou účinky volebního systému na stranický systém. Tyto teorie budou aplikovány na případ Československa v uvedeném časovém období.

V bakalářské práci bude podrobně zkoumán vliv volebního systému na změnu stranického systému prostřednictvím určitých proměnných, jako například samotný typ volebního systému, typ kandidátní listiny, volební klauzule, způsob přepočtu hlasů na mandáty, národnostní složení tehdejšího Československa a tak dále. Období První republiky je vhodným příkladem pro podrobnější zkoumání nejen díky zajímavým změnám v systému volebním a stranickém, ale i díky rozmanité a bohaté historii, která tyto změny provázela. V bakalářské práci bude použita metoda případové studie a analýza.

Klíčová slova: volební systém, stranický systém, Československo

Annotation

Janatová Alice. *The Influence of The Electoral System on the Party System in Czechoslovakia in 191 –1938*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2015, 50 pp. Bachelor Degree Thesis

The main goal of the Bachelor's Degree work is to analyze and compare the influence of changes of the electoral system on the party system in the period of the first Czechoslovakia Republic.

The theoretic framework will consist mainly of the Sartory's and Duverger's laws which include effects of the electoral system on the party system. These theories will be applied on the example of the Czechoslovakia in stated period.

The influence of the electoral system on changes of the party system will be researched in the Bachelor's Degree work in detail by means of specific variables, as an example, actual type of electoral system, type of candidate list, electoral clauses, way of counting votes for mandates, nationality composition of the Czechoslovakia in that time and etc. The period of the first Czechoslovakia is a convenient example for more detailed research not only thanks to interesting changes in the electoral and party system, but also thanks to diverse and rich history which accompanied these changes. Case study and analysis will be applied in the Bachelor's Degree work.

Keywords: electoral system, party system, Czechoslovakia

Obsah

Úvod	8
1 Teoretické přístupy pro zkoumání vlivu volebního systému na systém politických stran	12
1.1 Duvergerovy volební zákony	12
1.2 Sartoriho zákony	13
1.3 Typologie stranických systémů dle Sartoriho	17
1.3.1 Dvoustranické systémy	17
1.3.2 Polarizovaný pluralismus	17
1.3.3 Umírněný pluralismus	18
1.3.4 Systém predominantní strany	19
1.3.5 Monopartismus	19
1.3.6 Hegemonická strana	20
1.4 Raeův index fragmentace	20
2 Charakter stranicko-politického systému Československa 1918-1938	22
2.1 Národnostní složení první Československé republiky	23
2.2 České politické strany	24
2.2.1 Republikánská strana	24
2.2.2 Československá strana lidová	24
2.2.3 Československá sociálně demokratická strana dělnická	25
2.2.4 Komunistická strana Československa	25
2.3 Slovenské politické strany	26
2.3.1 Hlinkova slovenská lidová strana	26
2.4 Německé politické strany	26
2.4.1 Sudetoněmecká strana	26
3 Volební systémy	28
3.1 Většinový systém	28
3.2 Systém poměrného zastoupení	28
3.3 Volební systém v Rakousko – Uhersku (1867-1918)	30
3.4 Volební systém v období První republiky (1918-1938)	31

3.4.1	Novelizace volebního systému	34
4	Analýza volebních výsledků	35
4.1	Volební výsledky z roku 1911 - Říšská rada.....	35
4.2	Volební výsledky prvorepublikového Národního shromáždění	37
4.2.1	Volební výsledky z roku 1920	37
4.2.2	Volební výsledky z roku 1925	39
4.2.3	Volební výsledky z roku 1929	41
4.2.4	Volební výsledky z roku 1935	43
5	Aplikace Sartoriho typologie stranických systémů na případ prvorepublikového Československa.....	45
5.1	Výpočet indexu fragmentace	48
6	Dopady změny volebního systému na stranicko – politický systém	50
6.1	Vysoce fragmentovaný stranický systém.....	50
6.2	Koaliční vlády.....	51
6.3	Malá obměna politických elit.....	54
7	Závěr.....	56
	Použitá literatura	59
	Literatura.....	59
	Prameny – elektronické zdroje	61

Úvod

Bakalářská práce *Vliv Volebního systému na stranický systém v Československu v období První republiky 1918 - 1938* se věnuje problematice stranického systému v meziválečném Československu v uvedeném časovém období a účinku volebního systému na jeho podobu. Problematice daného tématu se věnuje výzkumná otázka, která se snaží určit, jakým způsobem změna volebního systému ovlivnila stranický systém a následně analyzovat možné důsledky této ústavní změny. Důsledky, které s sebou mohla přinést změna volebního systému, jsou například vysoce fragmentovaný stranický systém nebo široký koaliční potenciál politických stran.

Výběr tohoto tématu bakalářské práce byl založen na domněnce, že systém prvorepublikové československé republiky se jeví jako vhodný pro bližší zkoumání fragmentace stranického systému. Tehdejší podoba stranicko-politického systému, vzhledem k své roztržitosti, by mohla být svými rysy vhodným případem pro aplikaci Sartoriho typologie stranických systémů a taktéž pro jeho definici zákonů volebních systémů.

Z metodologického hlediska se bude jednat o případovou studii neboli vnitřní studii a analýzu. Zkoumaným případem bude vnitropolitický systém první Československé republiky v období 1918 – 1938.

Hlavním předpokladem, který se pokusím potvrdit, bude teze, že podoba i funkčnost tehdejšího stranického systému negativně ovlivnila změna na poměrný volební systém, což mělo za následek především vysokou míru fragmentace/roztržitosti stranického spektra, jehož dynamika bude určena pomocí Raeova indexu. Zkoumána bude míra fragmentace po změně volebního systému na poměrný.

Dále se práce bude zabývat i dalšími případnými faktory, které mohly ovlivnit podobu stranického systému ve stanovené době. Například faktor národnostního složení tehdejšího Československa mohl přispět k fragmentaci stranického systému. Příčinou roztržitého politického spektra

společnosti mohlo být mnohonárodnostní složení obyvatelstva, které tvořilo většinou jednotlivé izolované národnostní pospolitosti. Fragmentovanému stranictví lze zamezit určitými změnami v nastavení systému, například vyšší procento uzavírací volební klauzule, většinový volební systém a tak dále. Strany se diferencovaly nejen díky své národnosti, ale také z důvodu svých odlišných zájmů, které se snažily skrze politickou aktivitu prosazovat.

Otázku vzájemného působení stranického a volebního systému je vhodné sledovat z širší perspektivy, proto je potřeba zaměřit se na okolnosti vývoje stranického i volebního systému v Československu v uvedeném časovém období.

Práce bude rozdělena do několika kapitol. První část práce bude zaměřena na propojenost vlivu stranického a volebního systému prostřednictvím teoretických koncepcí Giovanni Sartoriho a Maurice Duvergera. Na základě Sartoriho přístupů a konkrétní typologie stranických systémů bude definován typ a formát československého stranického systému v období prvorepublikového Československa. Na základě změny volebního systému z většinového na proporční systém, se bude s největší pravděpodobností jednat o typ multipartismu, tedy systému s více než dvěma politickými subjekty v systému, nikoliv o systém dvou stran. Konkrétní zaměření bude spočívat v počtu politických stran s ohledem na pravděpodobný počet relevantních politických subjektů v systému. Je otázkou, zda byla nově přítomná ústavní změna zavedení poměrného volebního systému jedinou příčinou vysoce fragmentovaného stranického systému nebo jestli se objeví i další s tím spojené ovlivňující faktory, například již výše zmíněná uzavírací klauzule, což je součástí prvku volebního systému. Teoretický rámec pro tuto kapitolu bude tvořit především kniha G. Sartoriho nazvaná *Strany a stranické systémy*.

Druhá část práce představí tehdejší podobu stranického systému. Tato kapitola se zaměří především na okolnosti vzniku, charakteristiku a

postavení hlavních politických stran. Dále upřesní roli a pozici politických subjektů v rámci stranického systému a představí jejich hlavní zájmy a cíle. K tomuto teoretickému výkladu bude primárně použita kniha od autorů Jiřího Malíře a Pavla Marka: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu. 1. díl: období 1861-1938*. Dalším zdrojem, který bude využit pro přehled tehdejšího stranického systému, je kniha Zdeňka Kárníka *Malé dějiny československé (1867-1939)*.

Třetí část bakalářské práce nejdříve teoreticky představí fungování volebního systému, kterým první československá republika disponovala před změnou volebního systému a po změně. V této kapitole bude představena definice většinového a poměrného volebního systému na základě Sartoriho typologie volebních systémů. Dále bude představena změna volebního zákona, kdy se prvorepublikové Československo v rámci přijetí nové ústavy přiklonilo k systému poměrného zastoupení, které nahradilo většinovou volbu z období Rakousko – Uherska. Změna volebního systému byla provázena dlouhodobějším vývojem, kterým Československá republika procházela. K představení tehdejšího volebního systému budou využity knihy *Československá demokracie – politický systém ČSR 1919-1938* od autorky Evy Brokové. Sartoriho kniha *Ústavní a srovnávací inženýrství* představí definice dvou výše zmíněných volebních systémů. Dále *Nová kniha o volbách* od Oskara Krejčího z roku 2006 nebo publikace od Josefa Bartoše a Miloše Trapla nazvaná *Československo 1918-1938* vydaná v roce 1994.

Nedílnou součástí bakalářské práce je analýza volebních výsledků do dolní komory parlamentu, tedy do Poslanecké sněmovny, které budou zahrnuty do čtvrté části práce. V práci budou analyzovány primárně volby do prvorepublikového Národního shromáždění, neboť komunální či senátní volby by neměly z hlediska určeného definovaného vztahu mezi volebním a stranickým systémem větší význam. Analýze volebních výsledků budou podrobeny také poslední celostátní volby do Říšského sněmu z roku 1911 z

období Rakousko – Uherska. Důvodem představení právě těchto posledních voleb z období ještě trvajících Rakousko – Uherska je tehdejší přítomnost a užívání většinového volebního systému.

Volby do Národního shromáždění se konaly v období První československé republiky 1918 – 1938 celkem čtyřikrát a to v letech 1920, 1925, 1929 a 1935. Výsledky těchto voleb budou prezentovány také ve čtvrté části práce, kde budou vyzdvihnuty zejména hlavní politické subjekty, které působily v tehdejším Československu a udávaly směr politické situace. Volební výsledky uskutečněné v uvedených letech budou interpretovány na základě oficiálních údajů Českého statistického úřadu v Praze.

V páté kapitole bude aplikována Sartoriho typologie stranických systémů na případ Československa ve zkoumaném období, ze které by mělo být zřejmé, jakým typem se První republika vyznačovala. Dále bude také v této kapitole vypočítán index fragmentace, který by měl ukázat, zda se opravdu jednalo v případě meziválečného Československa o vysoce fragmentovaný systém, či nikoliv.

1 Teoretické přístupy pro zkoumání vlivu volebního systému na systém politických stran

Jak již bylo úvodem práce zmíněno, hlavním tématem bakalářské práce je zkoumání vlivu volebních systémů na stranický systém v Československu 1918-1938. Proto je důležité si představit hlavní teoretický koncept a seznámit se tak s metodami, které budou v rámci této bakalářské práce aplikovány a použity na příklad Československa v uvedeném časovém období. Teoretický rámec, který nám pomůže poskytnout určitý náhled a účinky způsobu voleb v prvorepublikovém Československu budou tvořit práce politologů Maurice Duvergera a Giovanni Sartoriho. Ve třetí kapitole práce bude teoreticky představen Raeův index fragmentace, podle jehož vzorce bude vypočítána míra roztržitosti stranického systému v uvedeném období Československé republiky.

1.1 Duvergerovy volební zákony

Podstata teoretického konceptu Maurice Duvergera spočívá v tom, že vztah mezi volebním a stranickým systémem je ovlivňován nezávislou proměnnou, kterou v tomto případě představují volební systémy, dle kterých je určována podoba systémů politických stran po volbách. Duverger tvrdí, že pokud je změněn volební systém, následně se změní i podoba stranického systému. Výsledkem jeho úvah je vytvoření tzv. Duvergerových volebních zákonů¹, které popisují kauzalitu vztahů mezi typy volebních a stranických systémů. Výsledkem Duvergerovy práce je definování třech hypotéz:

Zákon č. 1: Systém poměrného (proporčního) zastoupení podporuje stranický systém více než dvou stran (multipartismus), které jsou tuhé (rigidní), nezávislé a stabilní. Strany jsou rigidní v tom smyslu, že mají pevnou stranickou disciplínu, nezávislé ve smyslu absence potřeby vytvářet koalice před volbami a stabilní ve smyslu ustálené podoby strany.

¹ Mezi kritiky Duvergerových zákonů patří zejména ArendLijphart. (Říchová 2002: 100)

Zákon č. 2: Dvoukolový většinový systém vede k multipartismu, který je pružný, závislý a relativně stabilní².

Zákon č. 3: Jednokolový většinový systém (systém prosté většiny) vede k vytvoření dvou silných nezávislých stran (bipartismus) a jejich střídání u moci (Novák 1997: 59-60).

1.2 Sartoriho zákony

Teoretický koncept Maurice Duvergera inspiroval italského politologa G. Sartoriho³, který se k jeho konceptu vrací při vytváření svých hypotéz ohledně vlivu volebních systémů na systém politických stran. Sartori navazoval na Duvergerovu problematiku a obohatil ji o některé další definice a koncepty. Za nutné považuje především brát v potaz aktuální podobu stranického systému země, v níž se daný volební systém používá. To je důvod proč Sartori kritizuje Duvergerovu aplikaci volebních zákonů na všechny případy stejnou a upozorňuje na případné výjimky, které nepodléhají Duvergerovým zákonitostem. Sartori se tedy soustředí na opravdový charakter zákonů, které budou aplikovatelné a platné ve všech případech. Sartori přidává ke svým hypotézám určité dodatky ve formě výjimek a určitých podmínek, pro splnění svých hypotéz (Sartori 2001: 40-43).

Sartori také považuje za důležité brát zřetel na strukturovanost stranického systému a koncentraci neboli rozptyl ideologického spektra, tzv. ideologická vzdálenost, s čímž souvisí i voličská základna. Strukturovanost stranického systému spočívá dle Sartoriho v loajalitě voliče vůči potenciální politické straně, ve smyslu do jaké míry je volič loajální k politické straně v případě, že pro ni chce hlasovat ve volbách. Sartori rozděluje strukturovanost stranického systému na dva typy: 1) *Slabý*

² Stabilní ve smyslu ustálené podoby strany.

³ Italský politolog, filosof, teoretik demokracie zabývající se komparativní politikou. (Toušková, 2013: 7)

nestrukturovaný stranický systém, který se nachází tam, kde volič volí vůdčí, významnou osobnost, než aby volil politickou stranu, která prezentuje abstraktní hodnoty jako celek a 2) *Silný strukturovaný stranický systém*⁴, ve kterém volič preferuje politické strany, která je nositelem určité ideologie, představ a hodnot, místo toho, aby odevzdal svůj hlas známé osobnosti (Sartori2011: 49).

Sartori dále rozlišuje formát a mechanismus stranické soutěže. Formát představuje počet relevantních stran, čímž se rozumí strana, která má vládní potenciál, tzn., že se podílela určitou dobu na tvorbě vlády anebo má koaliční potenciál⁵.

Koaliční potenciál vyjadřuje, jestli je daná politická strana vhodným a potřebným koaličním partnerem pro vytvoření koaliční většiny. V tomto ohledu nezáleží na velikosti politické strany, jelikož i malá politická strana může disponovat koaličním potenciálem; naproti tomu relativně velká strana může takový potenciál zcela postrádat (Sartori 2005: 126–127).

Z tohoto důvodu je nutné vytvořit určitá pravidla, podle kterých může být následně rozhodnuto, zda je politická strana ve vícestranickém prostředí relevantní. Giovanni Sartori uvádí dvě taková to pravidla.

Podle prvního pravidla lze označit stranu jako irelevantní, pokud hraje po určitou dobu v systému zanedbatelnou roli. Je tím pádem nadbytečná a nepotřebná pro tvorbu koaliční většiny. Na druhé straně je oproti tomu relevantní strana, což je každá strana, která po určitou dobu alespoň jednou určuje vládní většinu. Toto pravidlo ale nelze obecně uznávat, protože nese jisté úskalí. Pravidlo se totiž vztahuje jen na ty politické subjekty v systému, které se orientují na vládu a navíc jsou i ideologicky blízké, tedy přijatelné pro potenciaální koaliční partnery. Což znamená, že politické strany, které se v systému nacházejí v permanentní

⁴ Strukturovaný stranický systém nazvali Lipset a Rokkan „zmrazením“ (1967).

⁵ Strany, které jsou ideologicky shodné a potenciaálně možné. Sartori je nazývá „uskutečnitelnými koalicemi“.

opoziční roli, mohou být opomenuty, jedná se například o antisystémové strany, které usilují o demontáž stávajícího systému. Sartori se domníval, že by bylo zavádějící tyto politické aktéry nepočítat do relevantních stran, a proto přichází s druhým pravidlem. Toto pravidlo spočívá ve snaze přispět politickému směřování systému formou zastrašování, kterou může politická strana disponovat, tedy vyděračským potenciálem. Tento druh potenciálu Sartori zahrnul do svého konceptu stranických systémů. Chování a taktika antisystémových stran ovlivňuje taktiku stranické soutěže, a proto by jejich existence v systému měla být zahrnuta do počtu relevantních stran (Sartori 2005: 127-128).

Mechanismus je způsob stranického systému, který přímo souvisí se stupněm ideologické polarizace (vzdálenost politických stran) stranického systému.

Formát funguje jako ukazatel podoby stranického spektra a mechanismus zastupuje dynamickou složku systému. V různých případech se kombinuje určitý formát s odpovídajícím mechanismem (Kopeček 2005: 42).

Dalším charakteristickým rysem relativní strany je tzv. vyděračský potenciál, jinými slovy strana funguje jako neopomenutelná opoziční formace a tím určuje směr vládní politiky (Sartori 2005: 127-128).

Zde je přehled Sartoriho definovaných volebních zákonů:

Zákon č. 1: Pokud existuje systémová strukturace a voličský rozptyl (jakožto dvě spojené nezbytné podmínky), relativně většinové jednokolové volební systémy budou vést k dvoustranickému formátu stranického systému.

Zákon č. 2: Pokud existuje systémová strukturace, nikoliv však voličský rozptyl, způsobují relativně většinové jednokolové volební systémy eliminaci politických stran, které nezískají většinu ani v jednom

obvodu, nemohou však eliminovat, proto dovolují existenci tolika stran nad dvoustranický formát, kolik jich umožní dostatečné koncentrace jejich voličů.

Zákon č. 3: Pokud existuje systémová strukturace, poměrné volební systémy mají reduktivní účinek zapříčiněný jeho neoproporcionalitou. Čím větší bude nečistota poměrných volebních systémů, tím větší budou vstupní náklady pro menší strany a tím silnější bude reduktivní účinek. Opačné fungování vzájemného působení je při situaci, čím čistější poměrné volební systémy, tím je reduktivní účinek slabší.

Zákon č. 4: Pokud úplně chybí systémová strukturace a předpokládáme (téměř) čisté poměrné zastoupení, znamená to rovné vstupní náklady pro všechny strany a těch bude tolik, kolik umožňuje kvota (Sartori 2001: 59-60).

Rozdíly mezi zákony Duvergera a Sartoriho⁶ lze spatřovat v několika bodech. Prvním je, že Sartori rozvíjí Duvergerovy zákony ve smyslu přidávání nových proměnných, které mají na stranickou podobu systému vliv. Proměnnými jsou systémová strukturace a koncentrace voličů. Druhým bodem je Sartoriho doplnění Duvergerových zákonů o výjimky, díky nimž se dá předcházet možným nedostatkům při budoucí aplikaci zákonů na konkrétní případy.

Silný volební systém spatřuje Sartori jednak ve volebních většinových systémech, ale také silně nečisté poměrné volební systémy, tzn. ty systémy, které jsou silně reduktivní. Za slabý volební systém považuje Sartori naopak ten, který se blíží čistému poměrnému zastoupení.

Silným stranickým systémem je pro Sartoriho strukturovaný systém. Za slabý stranický systém je považován naopak nestrukturovaný systém (Sartori 2001: 57).

⁶ Giovanni Sartori taky patří mezi přední kritiky zákonů M. Duvergera.

Důležité je také Sartoriho rozdělení stranického systému do několika typů. V následující části práce bude primárním zdrojem kniha Giovanni Sartoriho nazvaná Strany a Stranické systémy.

1.3 Typologie stranických systémů dle Sartoriho

V typologii stranických systémů hraje klíčovou roli především počet politických stran v systému. Počet politických stran je kritérium, na které je nahlíženo jako na nedokonalé. Sartoriho hlavním předpokladem je stanovit, které strany v systému lze počítat, tedy především určit počet relevantních stran. Dalšími faktory, které bude obsahovat konkrétní typologie stranických systémů je také kritérium koaličního potenciálu nebo přítomnost antisystémových stran v systému, které považuje Sartori za relevantní a to na základě vyděračského potenciálu, což stanovuje jako ovlivnění taktiky stranické soutěže, která mění směr stran orientovaných na vládu na odstředivé (Sartori 2005: 128).

1.3.1 Dvoustranické systémy

Za dvoustranický systém⁷ neboli bipartismus lze na základě počtu považovat ten stranický systém, ve kterém třetí strana nebrání dvěma hlavním stranám vládnout samostatně a utváření koalic je tak opakované (Sartori 2005: 200).

Důležitým znakem pro charakteristiku dvoustranického systému je alternace stran podílejících se na vládě. V celkovém shrnutí lze Sartoriho typ bipartismu shrnout jako existence dvou stran, které soupeří o absolutní většinu, přičemž jedna z těchto dvou stran ve volbách zvítězí a sestavuje jednobarevnou vládu (Sartori 2005: 202).

1.3.2 Polarizovaný pluralismus

V případě polarizovaného nebo extrémního pluralismu určuje Sartori hranici počtu relevantních politických stran. Počet těchto stran činí pět až

⁷ Tento systém je nejznámější kategorií. Blondel udává, že na světě je cca. 21 dvoustranických států. (Blondel 1995: 165-167)

šest. Jedním z nejdůležitějších charakteristických rysů pro typ polarizovaného pluralismu je přítomnost antisystémových stran ve stranickém systému. Antisystémové strany se odvracejí od stávajícího systému a zpochybňují jeho legitimitu. Jedná se zvláště o strany komunistického nebo fašistického druhu (Sartori 2005: 136).

Za další charakteristický znak je v polarizovaném pluralismu považována přítomnost dvoustranné opozice⁸. Ta stojí v systému na opačné straně než vládnoucí síla. Samotná polarizace stranického systému potom spočívá ve velmi výrazné vzdálenosti obou polů systému a také se vyznačuje silnou polarizací názorů v rámci celého politického spektra. Polarizací by se tedy dala rozumět určitá ideologická vzdálenost (Sartori 2005: 139-140).

1.3.3 Umírněný pluralismus

Umírněný a omezený pluralismus⁹ se svou definicí pohybuje na středu mezi dvoustranickými systémy a polarizovaným pluralismem. Do tohoto typu spadají ty systémy, které se vyznačují svým počtem relevantních stran mezi třemi až pěti stranami (Sartori 2005: 185).

Sartori stanovuje několik charakteristických znaků pro typ umírněného pluralismu. Prvním znakem je relativně malá ideologická vzdálenost, která je dána absencí antisystémových stran, které by narušovaly a zpochybňovaly legitimitu stávajícího systému. Druhým znakem je dle Sartoriho bipolární koaliční uspořádání, které vychází z možnosti vytvářet alternativní koalice. V systému umírněného pluralismu jsou všechny strany orientovány na vládnutí, to znamená, že mají charakter potenciálních členů kabinetních vlád. Proto se mechanismus vládnutí podobá tomu v bipartijních systémech, avšak všechny nevládnoucí strany se mohou sjednocovat jakožto opozice, která bude „unilaterální“. Tato opozice k vládnoucím stranám se nevytváří na obou stranách politického spektra (od

⁸ Tyto dvě opozice se nemohou spojit, jsou nekompatibilní a fungují jako protiopozice.

⁹ Struktura v systému umírněného pluralismu zůstává bipolární. Systém vede dle Sartoriho k umírněné politice. (Sartori 2005: 191)

středu), nýbrž se seskupuje pouze na jedné straně, ať nalevo či napravo (Sartori 2005: 191).

1.3.4 Systém predominantní strany

Posledním typem ze Sartoriho typologie stranických systémů více stran je tzv. systém predominantních stran. Sartoriho myšlenka tohoto typu stranického systému je následující: když je v systému přítomna strana, která předstihuje všechny ostatní, je to strana dominantní v tom slova smyslu, že je silnější než strany ostatní (Sartori 2005: 208).

Charakteristika tohoto typu spočívá v tom, že silná strana v systému neustále získává absolutní většinu mandátů (Sartori 2005: 212).

V případě systému predominantní strany se tedy ještě stále jedná o systém soutěživý, protože se v systému nachází více politických stran, které mají rovné příležitosti a podmínky soutěživosti. Skutečnost, že je v systému predominantní strany přítomen faktor rovnosti příležitostí, odpovídá soutěživým systémům. V následující části práce budou představeny systémy nesoutěživé.

1.3.5 Monopartismus

Jedním z extrémních modelů nesoutěživých systémů, které Sartori definoval, je monopartismus¹⁰. V takovém modelu existuje pouze jedna strana, která zabraňuje vzniku dalším stranám, tedy vetuje *de jure* i *de facto* jakýkoliv druh stranického pluralismu. Sartori odlišuje tři následující modely: jednostranický totalitní, autoritářský a pragmatický model. První dva představené modely jsou klasifikovány jako diktátorské. Nejméně zdokumentovaným typem v literatuře je model pragmatický. Jedná se o model, který je nejméně ideologický. Jeho podstata proklamuje možnost, že jedna strana nemusí existovat jen na ideologickém základu, ale zkrátka jen na základě výhodnosti (Sartori 2005: 225).

¹⁰Sartori nazývá tento systém Systémem jediné strany.

1.3.6 Hegemonická strana

Posledním Sartoriho typem v klasifikaci nesoutěživých systémů jedné strany je typ hegemonické strany. Na rozdíl od výše zmíněného multipartismu jsou v systému přítomny i další politické strany, které jsou ovšem druhořadého významu. Hegemonická strana setrvává u moci i přes fakt, že je neoblíbená. Ať je její politika jakákoliv, neoblíbená či nedemokratická, její nadvládu nelze zpochybnit. Svou existencí v systému ale zabraňuje stranické soutěži, a proto nedochází uvnitř systému ke střídání u moci. Tím se vyznačuje tento stranický systém.

Přítomnost druhořadých stran působí v systému pouze na oko, aby vypadala navenek jako legitimní. Povolným stranám není dovoleno soutěžit s hegemonickou stranou v rámci antagonistických podmínek na stejném základě (Sartori 2005: 235).

1.4 Raeův index fragmentace

Obecně jsou stranické systémy statické. Neustále se vyvíjejí a jejich podoba se tím pádem mění. Změna či vývoj stranického systému spočívají v technickém faktoru, kterým je primárně volební systém. Stranický systém a volební systém se navzájem ovlivňují. V případě roztržitosti neboli fragmentace stranického systému působí volební systém na jeho podobu a ovlivňuje tak jeho velikost. Způsobů, jak efektivně měřit míru fragmentace stranického systému existuje několik. K nejznámějším z nich patří index fragmentace, jehož autorem je Douglas Rae.

Raeův index¹¹ lze použít jak na parlamentní úrovni, tak i na volební úrovni. Index fragmentace/roztržitosti je definován v termínech párové neshody. Určuje tedy pravděpodobnost, že dva náhodní poslanci patří různým politickým stranám, tedy že dva náhodně zvolení voliči volí v

¹¹Index fragmentace byl Raeem představen v knize *The Political Consequences of Electoral Laws* (1967).

konkrétních volbách různé politické strany. Pravděpodobnost, že tito dva voliči zvolí totožnou stranu, nebo že dva poslanci patří různým stranám, je určena prostřednictvím následujícího vzorce:

$$F = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2$$

F - index fragmentace,

n – počet stran,

P_i – procenta hlasů nebo mandátů získaných stranou *i*.

Hodnota indexu fragmentace se pohybuje mezi 0,0 (jednostranický systém - všichni poslanci patří do jedné strany, všichni voliči volí jednu politickou stranu) a 1,0 (každý poslanec náleží jiné politické straně, každý volič volí svou vlastní stranu). Pokud tedy v dokonalém bipartismu získává každá strana po 50 % hlasů (v dolní komoře parlamentu má po 50 % křesel), potom bude hodnota indexu fragmentace 0,50. Hodnota indexu mezi 0,50 a 0,67 indikuje přítomnost bipartismu. Pokud je hodnota indexu vyšší než 0,70, potom signalizuje existenci multipartismu (systému více jak dvou stran). Když je hodnota indexu *F* nižší než 0,50, znamená to, že se v systému objevuje strana dominantní. Čím větší je počet takřka stejných stran, tím větší je fragmentace stranického systému (Kubát1998:236).

2 Charakter stranicko-politického systému Československa 1918-1938

V prvorepublikovém Československu zaujímaly politické strany výjimečné postavení. Tvořily základ nejen politického systému, ale rovněž zasahovaly i do nepolitických oblastí společnosti. To bylo jistě důvodem, proč byla první republika Československa označována také za stát politických stran (Harna 1991a:535).

Politické strany ovšem nemají veškerou politickou moc a fungují proto společně s dalšími mocenskopolitickými faktory, které více či méně regulují nebo úplně omezují jejich vliv a působení. Jedná se především o instituty ústavního systému. V souvislosti s první republikou tvořila tuto omezující složku především skupina Hradu¹², ekonomická a finanční centra a také nepřeborné množství nepolitických organizací, které netvořily ucelenou mocenskou skupinu, nýbrž zastávaly zcela odlišné názory a zájmy jednotlivých skupin obyvatelstva. Mezi množstvím těchto stran samozřejmě někdy vznikaly konkurenční vztahy, což zapříčinilo znemožnění nejsilnější strany strhnout na sebe nekontrolovatelnou moc.

Politické strany ovlivňovaly každodenní život občanů nejen zastoupením ve vrcholových orgánech, ale také svým působením v samosprávných oblastech tzv. obcích. Působily také svou trvalou aktivitou v mimopolitické sféře. Politické strany si v období první republiky utvářely řadu přidružených, zájmových, odborových i hospodářských organizací. Díky tomu k sobě připoutávaly značnou část veřejnosti. Ze strany politických stran se jednalo o naplnění „společenské role“. Veřejnost byla odměňována nabídkou hospodářských výhod, příslibem kariéry, atd. Tento fakt přiděluje první republice trvalý rys vysokého stupně politizace veřejného života (Harna 1991a:535-536).

¹² Kancelář prezidenta republiky, kterou nechal zřídit T. G. Masaryk. V této instituci se uplatnili pouze čeští politikové.

Dalším takovým typickým rysem pro stranický systém prvorepublikového Československa byla fragmentace/roztříštěnost stranic. Zapříčinění poměrně vysoce roztříštěného politického spektra bylojistě několik, nicméně klíčovým a nesporným důvodem tohoto faktu bylo velmi pestré národnostní složení tehdejšího obyvatelstva žijícího uvnitř československého státu. Během 19. století v průběhu modernizace společnosti, se v Českých zemích i na Slovensku začaly utvářet národnostní skupiny. Každá z těchto skupin si vytvořila vlastní politické spektrum, které odráželo její vnitřní ideologii. Každá sociální skupina měla tendenci vytvářet vlastní nástroje k prosazování svých politických požadavků. V ojedinělých případech se skupině podařilo dostat se přes bariéru národní příslušnosti a vytvořit stranu internacionálního charakteru. Jako tomu bylo v případě komunistické strany (Broklová 1992: 75).

Vzhledem k vysoké proporčnosti volebního systému a neexistenci uzavírací klauzule pro vstup do parlamentu bylo stranické spektrum velmi fragmentované. Následující část práce se bude věnovat hlavním českým, německým a slovenským politickým stranám. Mimo ně existovaly i strany rusínské a maďarské, polské či židovské, které zastávaly zájmy své národnostní menšiny, ale jejich vliv byl v politicko-stranickém systému zanedbatelný, a proto se jimi nebude práce více zabývat.

2.1 Národnostní složení první Československé republiky

V souvislosti s první Československou republikou lze hovořit o existenci velmi důležitého tématu, kterým je národnostní otázka. Ve sledovaném období se na území Československa konalo dvakrát sčítání lidu, které přineslo statistické údaje o přehledu národnostního rozdělení tehdejší společnosti.

Pro představu zde bude uvedeno národnostní složení obyvatelstva v Československu z roku 1921 – 6,7 milionů Čechů, 3 miliony Němců, 2 miliony Slováků, 700 tisíc Maďarů, 460 tisíc Rusů či Rusínů, 101 tisíc Židů a 79 tisíc Poláků (Český statistický úřad: 2010).

2.2 České politické strany

2.2.1 Republikánská strana

Tato strana agrárního charakteru vstoupila do nově vznikajícího samostatného československého státu jako strana plně rozvinutá a masová. Měla silnou a pevnou organizační strukturu a velké politické i hospodářské zkušenosti z habsburské říše. Stabilní volební podpora byla zajištěna ze strany českých zemědělců. Roku 1922 se strana sloučila s částí Slovenské národní a rolnické strany a tím začala působit celostátně pod názvem Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu (Harna 1991a:553).

Republikánská strana ve svém programu vyzdvihovala především roli rolníka jako živitele státu. Co se týká ideologie této strany, prosazovala agrarismus. Postupně se jejich politika umírnila a zasadila se spíše do středu a řešila se aktuální témata, která zahrnovala problematiku každodenního života. Logicky byla agrární strana spojována spíše s venkovským obyvatelstvem (Dostál 1998:124).

2.2.2 Československá strana lidová

V nově vzniklém československém státě se objevuje v roce 1919 nový subjekt Československá lidová strana, kterou zakládá několik katolicky orientovaných stran. Na škále pravo-levého spektra je ČSL zařazena na pravý střed. Programově strana zastávala svou závislost na katolické víře a silnou úlohu měla i ideová myšlenka tzv. křesťanského solidarismu, jehož základ byla křesťanská společnost, která vzájemně spolupracuje s podporou jednotlivých sociálních vrstev.

Problematika, na kterou se křesťanská demokracie zaměřovala, byly vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Strana také proklamovala

princip nedotknutelnosti soukromého vlastnictví. Československá strana lidová vystupovala jako strana všenárodní vzhledem k faktu, že její voličský elektorát tvořili příslušníci všech vrstev společnosti. Její voličskou základnu tvořila katolická inteligence, spíše věkově starší venkované, zemědělci a nižší úředníci. Ve 30. letech se strana ostře vymezovala vůči ústupkům Sudetoněmecké straně (Bartoš, Trapl 1994:655-657).

2.2.3 Československá sociálně demokratická strana dělnická

ČSDSD se stala první politickou stranou s celostátní působností. V době vzniku československého státu se jednalo o nejsilnější politickou stranu vůbec. V prvních poválečných volbách zaznamenala strana své vůbec nejlepší výsledky, i přes to že docházelo k vnitřní polarizaci strany. ČSDSD se polarizovala na dva odlišně smýšlející subjekty: reformisté, proti kterým stáli levicoví radikálové. Radikální členové sociálně demokratické strany se vydali po směru komunistické ideologie a ustavili se jako zvláštní směr ve straně – marxistická levice. Hlavní podporu měla mezi dělníky a zaměstnanci ve velkých městech (Kuklík 2000: 686).

2.2.4 Komunistická strana Československa

Komunistická strana Československa vznikla jako výsledek dlouhodobého vnitřního rozkolu v sociálně demokratické straně. Úsilí radikálních socialistů a komunistů o sloučení jejich seskupení do Komunistické internacionály bylo úspěšné v roce 1921. Oficiální název strany byl Komunistická strana Československa – sekce třetí internacionály. Od jiných komunistických uskupení se tato lišila zejména tím, že byla veškerá aktivita a politika řízena ze zahraničí. Komunistická strana Československa byla známá především svoji propagandou diktatury proletariátu, pro který byla jedinou možnou cestou revoluce. Charakteristickým rysem pro prvorepublikovou komunistickou stranu je také veřejný odpor vůči samostatné republice a demokracii, která byla v ČSR nastolena

K dalším politickým stranám, které obsazovaly místa v Národním shromáždění, patřily liberální, Československá strana národně socialistická (ČSNS). Dále Československá strana národně demokratická (ČSND), jejímiž nejvýznamnějšími představiteli byli Karel Kramář a Alois Rašín, a Československá živnostensko-obchodnická strana, která fungovala jako satelit agrárníků. České fašisty, zastupovala strana Národní obec fašistická. Ti ale neměli v tehdejší české společnosti výraznější úspěch (Malíř, Marek 2005: 711-740).

2.3 Slovenské politické strany

2.3.1 Hlinkova slovenská lidová strana

Hlinkova lidová strana byla nejsilnější a nejvlivnější slovenskou stranou. Předním funkcionářem byl Andrej Hlinka. Lidová strana se hlásila k odkazu Martinské deklarace. Podporovala vznik církevního školství. Kladla obecně důraz na náboženské otázky a náboženskou problematiku. Dodržování lidských práv a svobod byla taky jednou z priorit Hlinkovy politiky (Krejčí 2006: 224).

Na počátku Československé existence vedla Hlinkova slovenská lidová strana užší spolupráci s Československou stranou lidovou. Jejich společná cesta skončila v listopadu 1921, protože Slovenská strana začala klást důraz na samostatné Slovensko a prosazovala slovenskou autonomii (Bartoš, Trapl 1994: 114).

2.4 Německé politické strany

2.4.1 Sudetoněmecká strana

Politická strana sdružující všechny sudetoněmecké spolky, kterých bylo celkem čtrnáct. Programově se dá u Sudetoněmecké strany hovořit spíše o systému takticky podmíněných požadavků, které byly měněny a přizpůsobovány podle aktuální politické situace. Strana reprezentovala německou menšinu v československém státě a zabývala se jejím sociálním postavením. Této politické straně byla poskytována finanční pomoc ze strany Německa (Malíř, Marek 2005:299-300).

K německým stranám, které se vyznačovaly spoluprací s československou vládou, patří například Německá křesťansko-sociální strana (Deutschechristlich-sozialeVolkspartei, DCV), Německá sociálně demokratická strana dělnická (DeutschesozialdemokratischeArbeiterpartei) nebo Svaz zemědělců a venkovských živností (Bund der Landwirteund des ländlichenGewerbes). Strany, které naopak odmítaly spolupráci s československými politickými stranami a řadily se tak do pozice antisystémových stran, jsou Německá národní strana (DeutscheNationalpartei) a Německá národně socialistická dělnická strana (DeutscheNational-SocialistischeArbeiterpartei, DNSAP). Na tyto dva politické subjekty navázala během poloviny 40. let již výše zmíněná Sudetoněmecká strana (Malíř, Marek 2005: 404).

3 Volební systémy

Značná část práce se bude zabývat představením volebního systému, který byl užíván v prvorepublikovém Československu. Jednalo se o poměrný volební systém, který byl se vznikem ústavy nového československého státu přijat. Poměrnému systému předcházela většinový volební systém z období Rakousko - Uherska, který bude v této kapitole stručně představen. Oba typy systému budou představeny na základě Sartoriho typologie volebních systémů z knihy Srovnávací ústavní inženýrství.

3.1 Většinový systém

Cílem většinových neboli majoritních systémů je najít jasného vítěze, nikoliv parlamentní rozdělování hlasů. Hlavním předpokladem většinových systémů je zároveň zvolit nejen parlament, ale i vládu.

Většinové systémy anglického typu jsou používány jednokolově a stačí v nich získat relativní většinu. V případě, že je k vítězství nutno získat absolutní většinu, musí být aplikována alternativní hlasování, ve kterém jsou k rozhodujícímu měření sil připuštěni jen první dva kandidáti, kteří získali nejvíce hlasů z prvního kola voleb(Sartori 2001: 17-18).

3.2 Systém poměrného zastoupení

Poměrný volební systém probíhá na rozdíl od většinového systému ve dvou či vícemandátových obvodech a přináší tak dva či více vítězů zvolených na základě nejvyššího počtu hlasů. Poměrné systémy se snaží o převod hlasů na křesla v parlamentu, ale stále se rozcházejí v míře proporcionality či disproporcionality. Tuto míru proporcionality poměrného zastoupení určují nejen různé vzorce převodu hlasů na křesla, ale i velikost volebního obvodu.

Při pravidlech rozdělování křesel se rozlišuje několik vzorců. Dle Sartoriho je nejčistším systémem ze všech systém jednoho přenosného hlasu ve vícemandátových obvodech. Jedná se o tzv. preferenční hlasování, přičemž volič očísluje kandidáty podle pořadí preferencí. Jakýkoliv přebytek hlasů nad kvótu se převede podle druhých preferencí a následně jsou vyřazováni ti kandidáti, kteří zůstali dole a jejich preference se přerozdělují tak dlouho, dokud nejsou obsazena všechna křesla.

Dalším, méně čistým, systémem je metoda „nejvyššího zbytku“, která je příznivá pro menší strany. Když se přidělí jedno křeslo za každou plnou kvótu (kvóta je vypočtena podělením počtu hlasů a počtu křesel) jsou jakákoli zbývající křesla připsána stranám s největšími zbytky¹³.

Další metodou je uplatňování D'Hondtovy metody nebo metody „nejvyššího průměru“, která je nejčastěji používána v systému poměrného zastoupení. Touto metodou je dosahováno menší proporcionality, protože je prospěšná vůči větším stranám.

Hlavním faktorem, který do značné míry ovlivňuje míru proporcionality či disproporcionality, ale také míru fragmentace v případě systému poměrného zastoupení je velikost volebního obvodu. „Velikost“ volebního obvodu se poměruje na základě počtu mandátů, jež ten který obvod volí. Čím větší je volební obvod, tím větší je proporcionalita a naopak¹⁴. Ve zkratce lze říci, že zastoupení strany v parlamentu je v takovém případě téměř zrcadlovým odrazem podílu jejich voličů mezi účastníky voleb¹⁵ (Chytílek et al. 2009:185).

¹³ Tato metoda byla do roku 1992 používána v Itálii pro Poslaneckou sněmovnu.

¹⁴ D. Rae tvrdí, že vztah mezi větší velikostí a větší proporcionalitou není lineární, ale opisuje křivku. Pro velikost volebních obvodů zůstává faktor velikosti určující proměnnou (Rae 1971: 117-118).

¹⁵ Podle Shugarta dochází k takové blízkosti ve volebních obvodech, kde se rozděluje 20 mandátů a více.

Systémy poměrného zastoupení se také vyznačují tzv. kandidátními listinami, v nichž je volič konfrontován se stranickými seznamy jmen. Stranické kandidátky mohou být uzavřené nebo otevřené. První typ kandidátních listin – uzavřené neboli pevné, spočívají v tom, že se kandidáti volí v pořadí určeném stranou. Druhý typ kandidátních listin – otevřené neboli pružné jsou charakteristické tím, že zde není žádné předem určené pořadí a také tím, že může volič zaškrtnout jména na kandidátce a vyjádřit jednu či více preferencí¹⁶ (Sartori 2001: 20-22).

3.3 Volební systém v Rakousko – Uhersku (1867-1918)

V letech 1867 – 1918 byl v zemích Rakousko – Uherska používán většinový volební systém. Součástí takzvané prosincové ústavy byl ústavní zákon č. 141/1867 ze dne 21. prosince 1867 o říšském zastupitelstvu. Tento zákon ponechal v platnosti kuriový volební systém z roku 1861 a také volbu poslanců Poslanecké sněmovny nepřímou volbou prostřednictvím zemských sněmů. Nový volební řád používaný říšskou radou z roku 1873 byl založen opět na výše zmíněném kuriovém systému. Rozdíl oproti předchozímu volebnímu zákonu byla změna z nepřímé volby na přímou, která nahradila volbu prostřednictvím zemských sněmů.

Volební systém spočíval v jednomandátových obvodech a relativní většině získaných hlasů. Kuriový systém se postupně upravoval. Dále se rozšiřoval okruh voličů a docházelo k narůstání tlaku na všeobecné volební právo. K zavedení všeobecného volebního práva nevedlo ani přijetí tzv. Badeniho volební reformy v roce 1896. Změnou byl až rok 1907, kdy vstoupila v platnost tzv. Beckova volební reforma, která zrušila kuriový volební systém a zavedla všeobecné, rovné, přímé a tajné volby a také aktivní volební právo pro muže nad 24 let věku. Omezení volebního práva se vztahovalo na vojáky a četníky, kteří volit nesměli. Týkala se pouze

¹⁶Volič může měnit pořadí kandidátů na stranické kandidátce – panašování hlasů, avšak každý hlas připadá stranické kandidátce.

voleb do Říšské rady. Celé území bylo rozděleno na jednomandátové volební obvody, ve kterých se volilo absolutním většinovým systémem ve dvou kolech. Nově vzniklá říšská rada měla 516 poslanců (Urban, 1982: 518-539).

3.4 Volební systém v období První republiky (1918-1938)

V čele nově vzniklého československého státu stál tzv. Revoluční Národní výbor. Tento orgán byl nucen poměrně rychle řešit problém, který spočíval v neexistenci ústavy, a proto byla zřízena instituce ústavního výboru, který měla za cíl vytvořit novou ústavu.

Úkolem ústavního výboru bylo předložit Revolučnímu Národnímu výboru první československou prozatímní ústavu ke schválení. Nová ústava byla dne 13. listopadu opravdu předložena a posléze byla přijata jako zákon č. 37/1918 Sb. Tato ústava předpokládala především vznik nejvyššího zákonodárného sboru pod názvem Národní shromáždění, vznik úřadu prezidenta a také vlády.

Národní shromáždění disponovalo 256 poslanci a od března roku 1919 se počet rozšířil¹⁷ na 270 poslanců. Podle této prozatímní ústavy se do nově vzniklého Národního shromáždění nevolilo. Tento zákonodárný sbor byl ustaven stejně jako již dřívější Revoluční Národní výbor, což znamenalo, že parlament neboli Národní shromáždění bylo vytvořeno na základě výsledků posledních uskutečněných voleb do rakouské říšské rady z roku 1911. Poslanci byli podle tohoto klíče jmenováni vedením svých politických stran, z čehož pramenila závislost tzv. imperativního (vázaného) mandátu, kdy je mandát poslance „majetkem“ politické strany. Následně započaly práce na přípravě definitivní ústavy pro Československou republiku. Dále se také připravovaly první parlamentní volby do zákonodárného orgánu Národního shromáždění (Filip, Schelle 1992: 42).

¹⁷ Na základě podle tzv. Švehlova klíče.

Podle československé ústavy z února roku 1920 náležela veškerá legislativní moc Národnímu shromáždění, jenž ústava definovala jako dvoukomorový parlament. Skládal se tedy z dolní komory - Poslanecká sněmovna a horní komory - Senát. Poslanecká sněmovna se skládala z 300 poslanců volených na dobu 6 let. Do Senátu bylo voleno 180 členů na 8 let. Rozdílné volební období komor nenabývalo v praktickém životě přílišného významu, protože volby probíhaly vždy současně (Bartoš, Trapl 1994: 17).

Členové obou komor byli voleni na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva, přičemž aktivní volební právo se u obou komor lišilo. Do poslanecké sněmovny bylo od 21 let a do Senátu od 26 let. V případě pasivního volebního práva se jednalo o stanovení na 30 resp. 45 let. Kandidát se mohl ucházet o členství jedné komory, protože slučitelnost funkcí v obou komorách byla nepřípustná (Ústavní listina Československé republiky, 1920).

Československé volební zákony s sebou nesly zásadu přísně vázaných kandidátních listin, která byla převzata po vzoru německých voleb. Vázaná kandidátní listina znamená to, že volič může svůj hlas odevzdat ve prospěch politické strany, nikoliv ve prospěch jediného samostatného kandidáta. Záměr takového volebního systému lze spatřovat v bezpečnostním opatření, které upevňuje disciplínu v politických stranách a usnadňuje vytváření stabilních vládních koalic, které lze považovat za přítomnosti poměrného volebního systému takřka za nevyhnutelné. Tento fakt vzbuzoval v politických kruzích nemalou obavu z toho, zda bude nově vzniklý stát schopen čelit všem negativním tendencím ze strany některých přítomných menšin (Kárník 2007: 100-101).

Celý tehdejší prvorepublikový volební systém byl založen na principu poměrného zastoupení a jeho proces se skládal ze tří skrutinií.

První skrutinium probíhalo na úrovni volebního kraje. Druhé a třetí skrutinium potom na úrovni celostátní. Volební zákon v roce 1920 ustanovoval rozdělení republiky na 23 krajů, což bylo následně ještě několikrát změněno. V prvním skrutiniu se používala Hareova kvóta na úrovni volebního kraje. V prvním kroku se vypočítalo volební číslo. To se získalo tak, že se součet všech platných hlasů odevzdaných všem stranám vydělil počtem mandátů, který se má v daném volebním kraji obsadit. Celé číslo beze zbytku je číslem volebním. Vypočteným volebním číslem se poté dělí součet hlasů odevzdaných pro každou kandidátní listinu. Následně získá každá strana tolik mandátů, kolikrát je volební číslo obsaženo v součtu hlasů odevzdaných pro danou stranu. Z jednotlivých volebních stran obdrží mandát kandidáti podle toho pořadí, v jakém jsou uvedeni na kandidátní listině strany.

Mandáty nerozdělené v prvním skrutiniu se převáděly na celostátní úroveň a následně rozdělávaly pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty. Každá politická strana získala tolik mandátů, kolikrát se volební číslo nacházelo v součtu jejích zbytkových hlasů. Jestliže se nepodařilo rozdělit všechny mandáty ani ve druhém skrutiniu, následovalo třetí skrutinium, které spočívalo v postupném přidělování jednoho mandátu stranám s největším zbytkem dělení (Broklová 1992: 79-81).

Pro volební systém prvorepublikového Československa byly tedy primárními charakteristickými znaky: přísně vázané kandidátní listiny, kombinace Hareovy metody v prvním skrutiniu a Hagenbach-Bischoffovy metody pro druhé skrutinium při výpočtu volebního čísla a důležitým znakem byla také neexistence omezovací klauzule pro vstup do Poslanecké sněmovny.

3.4.1 Novelizace volebního systému

První novelizace volebního systému byla přijata v roce 1925. Týkala se snížení počtu volebních krajů z dvaceti tří na dvacet dva a to z důvodu ztráty jednoho volebního kraje Těšínska. Novelizace zákona přinesla zvýšení kvora¹⁸ pro přepočítání hlasů a mandátů ve druhém skrutiniu, kde se přiděloval počet mandátů, který odpovídal dělení součtu zbytkových hlasů průměrným volebním číslem z prvního kola. Třetí skrutinium bylo také pozměněno a to tak, aby se zabránilo přílišné fragmentaci stranického systému. Ve třetím skrutiniu se také rozdělovaly mandáty s ohledem na národnosti. Po aplikování novely volebního zákona do praxe se tyto uvedené změny moc neprojevíly. Parlamentních voleb 1925 se zúčastnilo celkem 29 politických stran a z toho 13 subjektů nezískalo žádný poslanecký mandát, tudíž možnost podílet se na vládě.

K dalším novelizacím došlo i později a to v roce 1927 a 1935. V roce 1927 se jednalo o úpravu ohledně hlasovacího volebního práva, které bylo odebráno vojákům a četníkům, což znamenalo značné porušení původního principu všeobecného hlasovacího práva. I poslední novelizace volebního systému demonstrovala vyšší kvorum pro vstup do druhého skrutinia. Kvorum bylo stanoveno na 20 000 hlasů pro jeden volební kraj a celostátní hranice byla 120 000 hlasů. Ve třetím skrutiniu se potom přihlíželo pouze ke zbytkovým platným hlasům všech stran, které nebyly brány v potaz v skrutiniu druhém. Všechny těmito kroky se vládní strany snažily zamezit extrémní fragmentaci Národního shromáždění (Broklová, 1992: 81).

¹⁸ Vyšší volební kvorum ztěžovalo postup malých stran do třetího skrutinia.

4 Analýza volebních výsledků

4.1 Volební výsledky z roku 1911 - Říšská rada

Historicky poslední celostátní volby před zánikem Rakouska – Uherska se v Předlitavsku konaly v červnu roku 1911. Dvoukomorový parlament se nazýval Říšská rada. U moci byla v roce 1911 vláda Richarda Bienertha, která byla definována jako úřednická a konzervativní, i přesto, že měla podporu několika dalších sil v parlamentu. Vláda úřadovala od roku 1908 do roku 1911. Tyto parlamentní volby by se daly charakterizovat jako předčasné, protože kabinet nechal Říšskou radu rozpustit a nechal vypsat nové volby. Důvodem byla parlamentní nestabilita a roztržičnost poslaneckých frakcí (Urban1982: 548).

Při existenci dvoukolového většinového systému bylo na území českých zemích (Čechy, Morava, Slezsko) rozděleno 193 mandátů následujícím způsobem:

Volební výsledky z voleb do PS - 1911	
Politická strana	Mandáty
Agrární strana	36
Sociální demokracie	26
Německá agrární strana	22
Německá radikální strana	22
Mladočeši	18
Národní socialisté	18
Německá pokroková strana	12
Německá sociální demokracie	10
Německá lidová strana	9
Katolická strana	7
Pokrokový blok	5
Státoprávní pokrokaři	4
Všeněmecká strana	3
Německá dělnická strana	3
Staročesi	1
Realisté	1
Němečtí křesťanští sociálové	1
Němečtí nezávislí socialisté	1
Polská sociální demokracie	1
Polská konzervativní strana	1
Polská lidová strana	1

(Navrátil, 2012)

Obecně se rozložení politických stran v českých zemích (Čechy, Morava a Slezsko) moc nezměnilo od posledních říšských voleb v roce 1907. Na jednom pólu stály konzervativní katolické strany a na druhém potom blok pokrokových stran, tedy sociální demokracie, lidová strana pokroková a strana agrární, jejichž společným a nejvýznamnějším heslem v rámci zemské politiky byl především antiklerikalismus. Mezi těmito dvěma póly se pak pohybovala strana národně sociální (Malíř 1996: 174).

4.2 Volební výsledky prvorepublikového Národního shromáždění

4.2.1 Volební výsledky z roku 1920

První volby do Národního shromáždění se v období první československé republiky konaly na jaře 18. dubna roku 1920. Tyto volby představovaly zcela první parlamentní volby na našem území, (a jedny z prvních na světě), kdy volební právo měly i ženy.

Samotným volbám předcházela volební kampaň, která se obešla bez jakýchkoliv incidentů a bez značné agitace politických stran. Do poslanecké sněmovny kandidovalo celkem 22 politických subjektů a z toho 11 stran bylo československých (Peroutka2003: 1087).

V období první republiky 1918-1938 se všechny dosavadní strany přejmenovávaly na strany „československé“, ačkoliv jejich politika byla prosazována skrze ryze české politické představitele (Cabada, Šanc 2005: 22).

V těchto volbách bylo poprvé uznáno právo ženám a také se změnila hranice aktivního volebního práva z 24 let na 21 let, což znamenal pro volby do Poslanecké sněmovny značně vyšší volební účast. Například v roce 1907 se voleb účastnilo 1 153 000 voličů a ve volbách roku 1920 se počet voličů navýšil na 3 423 000 oprávněných voličů, což je jasným důkazem toho, že oba výše zmíněné faktory pozitivně ovlivnily účast ve volbách (Krejčí, 2006: 205).

Volební výsledky z voleb do PS - 1920		
Politický subjekt	Hlasy (%)	Mandáty
Československá sociálně-demokratická strana dělnická	25,7	74
Německá sociálně-demokratická strana dělnická	11,1	31
Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu	9,7	28
Československá strana národně-socialistická	8,1	24
Československá strana lidová	7,5	21
Československá strana národně-demokratická	6,3	19
Německá národní strana Německá národně-socialistická strana dělnická	5,3	25
Krajinská křesťansko-sociální strana Maďarská národní strana	4,5	10
Německý svaz zemědělců	3,9	13
Slovenská lidová strana	3,8	12
Německá křesťansko-sociální strana	2,5	9
Maďarská křesťansko-sociální strana	2,2	5
Československá živnostensko-obchodnická strana	2	6
Maďarsko-německá sociálně demokratická strana	1,8	4
Ostatní	5,6	19

(Český statistický úřad, 2006)

Na základě představených volebních výsledků je možné odvodit zřetelné levicové smýšlení tehdejšího československého obyvatelstva a také lze poměrně snadno poukázat na směr, jakým se bude Československo v budoucnu ubírat. Do Poslanecké sněmovny se dostaly všechny národnosti žijící v Československu (Kárník 2007: 105).

V prvních prvorepublikových volbách dosáhla tedy největšího úspěchu především Československá sociálně-demokratická strana dělnická, která získala 74 mandátů v Poslanecké sněmovně. Její vítězství se do jisté

míry předpokládalo, ale skutečnost, že zvítězí takto přesvědčivým způsobem, byla překvapující. V následujících parlamentních volbách v letech 1929, a následně i 1935, v okresech s českou většinou narostl počet voličů této strany, avšak zdaleka nedosáhl úrovně parlamentních voleb 1920 (Český statistický úřad, 2009).

Po dubnových volbách z roku 1920 došlo k obnově vlády, která byla známá pod názvem Rudozelená koalice¹⁹. V této koalici hráli prim sociální demokraté společně s agrárníky. Post ministerského předsedy získal opět sociální demokrat Vlastimil Tusar, který stál v čele menšinové vlády. Tato vláda nebyla příliš stabilní a velmi brzy od svého vzniku upadla. Příčinou byla stálá radikalizace bolševického křídla uvnitř sociální demokracie(Šustrová, Mlejnek 2013).

4.2.2 Volební výsledky z roku 1925

V pořadí druhých parlamentních voleb do Národního shromáždění v Československé republice, v roce 1925, se zúčastnilo nejvíce kandidujících politických stran. Do poslanecké sněmovny v těchto volbách kandidovalo rekordních 29 politických subjektů. Parlamentní volby se konaly již v tomto roce na celém území republiky²⁰ a rozdělilo se všech 300 mandátů (Krejčí 2006: 215).

¹⁹Rudozelená koalice vydržela pouze do září téhož roku – 1920.

²⁰V parlamentních volbách roku 1920 byly z volebního aktu kvůli politické situaci vyloučeny Těšínsko, Užhorodsko, Hlučínsko, Vitorazsko, Valticko, Spíš a Orava.

Volební výsledky z voleb do PS - 1925		
Politický subjekt	Hlasy (%)	Mandáty
Republikánská strana zemědělského a maloroľníckého lidu	13,7	46
Komunistická strana Československa	13,2	41
Československá strana lidová	9,7	31
Československá sociálně-demokratická strana dělnická	8,9	29
Československá strana národně-socialistická	8,6	28
Německý svaz zemědělců	8	24
Hlinkova slovenská národní strana	6,9	23
Německá sociálně-demokratická strana dělnická	5,8	17
Československá strana národně demokratická	5	14
Německá křesťansko-sociální strana	4,4	13
Československá živnostensko-obchodnická strana	4	13
Maďarská křesťansko-sociální strana	1,4	4
ostatní	10,4	17

(Český statistický úřad, 2006)

Z těchto volebních výsledků je patrné, že voličské preference se od prvních parlamentních voleb značně lišilo. Všechny socialistické strany zaznamenaly oslabení a zaostávaly za tzv. stranami občanskými.

Československá sociální demokracie, která byla suverénním vítězem prvních parlamentních voleb v roce 1920 se nyní propadla až na čtvrté místo za Československou stranu lidovou (ČSL). Důvodem tohoto oslabení byl fakt, že v roce 1921 došlo v sociální straně k vnitřnímu rozkolu. Radikální křídlo sociální demokracie se odštěpilo a založilo Komunistickou stranu Československa KSČ. Sílicí radikální Komunistická strana získala více voličských preferencí než sociální demokracie a nastolila tak politickou krizi, která se vyznačovala problémy při sestavování funkční vládní koalice (Augusta, Honzák 1999: 18).

Vítězství Republikánské strany bylo velmi těsné s politickým subjektem, který se umístil na druhém místě – KSČ. Obě strany získaly více než 13% hlasů a v přepočtu na mandáty dělilo radikální komunistickou stranu od vítězných republikánů pouhých pět křesel v Poslanecké sněmovně.

Obecně lze druhé povolební období v prvorepublikovém Československu charakterizovat jako značně fragmentované. Roztříštěnost politického spektra začala gradovat a proměňovala se v politickou krizi, při níž bylo velmi obtížné sestavit z nejúspěšnějších politických subjektů stabilní a fungující vládní koalici (Balík et al. 2003: 56).

4.2.3 Volební výsledky z roku 1929

Třetí parlamentní volby, které se konaly v říjnu roku 1929, byly odlišné zejména počtem kandidujících politických stran, který byl ze všech dosavadně uskutečněných voleb v rámci samostatného Československa nejmenší. Voleb se účastnilo 19 politických subjektů (Krejčí 2006: 215).

Důvodem snížení počtu kandidujících stran se odvíjel od faktu, že některé politické subjekty se rozhodly pro podání společných kandidátek, k čemuž je vedla zkušenost z předcházejících voleb (Čapek 1931: 34).

Z volebních výsledků je patrná opětovná voličská podpora pro sociální demokraty, kteří se svými volebními výsledky posunuli před radikální odštěpené křídlo – Komunistickou stranu.

Volební výsledky z voleb do PS - 1929		
Politické strany	Hlasy (%)	Mandáty
Republikánská strana zemědělského a maloroľníckého lidu	15,0	46
Československá sociálně-demokratická strana dělnická	13,0	39
Československá strana národně-sociální	10,4	32
Komunistická strana Československa	10,2	30
Československá strana lidová	8,4	25
Německá sociálně-demokratická strana dělnická	6,9	21
Hlinkova slovenská lidová strana	5,7	19
Německý svaz zemědělců	5,4	16
Československá strana národně-demokratická	4,9	15
Německá křesťansko-sociální strana	4,7	14
Československá živnostensko-obchodnická strana	3,9	12
Ostatní	11,5	31

(Český statistický úřad, 2006)

Z volebních výsledků je patrné obhájení vítězství agrární strany, která i v předchozích volbách obsadila první místo. Jelikož byla v zemi přítomna vysoká míra industrializace, bylo opětovné vítězství agrárníků poměrně překvapivé (Cuhra et al. 2006: 46).

Důvodem pro opakované volební vítězství agrární strany mohla být do značné míry realizace pozemkové reformy²¹, která se straně povedla prosadit. Tato reforma byla zaručujícím faktorem silné podpory agrární strany ze strany malých rolníků a bezzemků (Rokoský 1999: 239).

²¹ Pozemková reforma vyvlastňovala velkostatkářskou půdu a dala ji do soukromého vlastnictví rolníkům, nikoliv do pronájmu.

4.2.4 Volební výsledky z roku 1935

Poslední parlamentní volby do Národního shromáždění se v prvorepublikovém Československu konaly v květnu roku 1935. O poslanecké mandáty se ucházelo 16 politických subjektů, což byla vůbec nejmenší účast politických stran ze všech voleb v období první československé republiky. Tato menší účast byla způsobena první vlnou koaličních dohod. V posledních parlamentních volbách byla naopak zaznamenána nejvyšší účast voličů, která dosahovala až 93%. Občanským stranám bylo odevzdáno 64,3 % hlasů a pro strany se socialistickou a komunistickou orientací 35,7 % hlasů (Balík et al. 2003: 56).

Volební výsledky z voleb do PS - 1935		
Politické strany	Hlasy (%)	Mandáty
Sudetoněmecká strana	15,2	44
Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu	14,3	45
Československá sociálně-demokratická strana dělnická	12,6	38
Komunistická strana Československa	10,3	30
Československá strana národně-sociální	9,2	28
Československá strana lidová	7,5	22
Hlinkova slovenská strana lidová	6,9	22
Národní sjednocení	5,6	17
Československá živnostensko-obchodnická	5,4	17
Německá sociálně-demokratická strana dělnická	3,6	11
Německá křesťansko-sociální strana	2	6
Národní obec fašistická	2	6
Německý svaz zemědělců	1,7	5
Ostatní	3,7	9

(Český statistický úřad, 2006)

V parlamentních volbách představovalo největší překvapení úspěch Sudetoněmecké strany (SdP), která zvítězila s 15,2 % hlasů. SdP v systému zastávala roli antisystémové strany. Tato skutečnost potvrzovala rostoucí kompaktnost k německé národnosti se hlásícího voličstva (Balík et al. 2003: 57).

Jen díky procedurálním pravidlům při rozdělování mandátů bylo agrární straně (dosud vládní strana) umožněno získat o jeden mandát více v Poslanecké sněmovně, a proto si agráři udrželi křeslo předsedy československé vlády (Harna 1991a: 77).

5 Aplikace Sartoriho typologie stranických systémů na případ prvorepublikového Československa

V této kapitole analytické části bakalářské práce bude aplikována teorie Sartoriho zákonů na případ prvorepublikového Československa v letech 1918 - 1938. Konkrétní aplikace bude vycházet z výše představených volebních výsledků relevantních politických stran. Dále bude určen typ stranického systému v rámci první československé republiky a to na základě Sartoriho typologie stranických systémů, která byla představena v teoretické části práce. Určena bude také strukturovanost a formát stranického systému, což jsou další Sartoriho kritéria pro definici stranických systémů.

Na základě této aplikace Sartoriho kritéria strukturovanosti stranického systému je třeba brát ohled na skutečnost zavedeného poměrného volebního na jaře roku 1920. To znamená, že politická „věrnost“ a interakce mezi jednotlivými stranicko-politickými aktéry byly do jisté míry vytvořeny již dříve. Se vznikem nového československého státu tedy přichází i nový stranicko-politický systém, nejednalo se tedy pouze o strany, které aktivně působily již za období habsburské monarchie. S tímto tvrzením koresponduje fakt, že volební systém v Československu v období 1918-1938 ovlivňoval z velké části systém politických stran.

Důležitým kritériem pro aplikaci Sartoriho typologie je formát stranického systému, který umožňuje vnímat systém stran jako celek. Stranický formát představuje počet relevantních politických stran, pomocí kterého lze číselně definovat podobu systému stran. Tím je reprezentována jeho statická hodnota. Rozdílnou funkci má mechanismus stranického systému, který se zaměřuje na vztah mezi jednotlivými politickými stranami. Jeho hlavním faktorem je ideologická vzdálenost politických stran (Chytílek et al. 2009: 43).

Sartoriho kritérium formátu spočívá v počtu relevantních politických stran. Neboli kolik stran se vyznačuje koaličním či vyděračským

potenciálem. V případě aplikace tohoto kritéria na případ prvorepublikového československého stranického systému nelze jednoznačně určit jednotlivé strany, jelikož strany během svého časového fungování v systému procházely různými změnami a měnily tak svoje preference vůči stávajícímu systému.

Mezi politické subjekty s koaličním potenciálem lze určit všechny strany, které se podílely v uvedeném časovém období, tedy v letech 1918-1938, na vládní moci. V počátcích budování nového československého státu se jednalo o strany tzv. Pětky (sociální demokraté, národní socialisté, agrární strana, národní demokraté a lidová strana). K těmto stranám by se později mohly zařadit i další politické strany jako například živnostenská strana nebo dále německé sociální demokracie, křesťansko-sociální strana a německá agrární strana (Frajdl1995: 59-61).

Strany, které během svého existenčního období fungovaly jako antisystémové strany, se zařazují do kategorie stran s vyděračským potenciálem. Pod touto kategorií stran vystupovala ve stranickém systému v uvedeném období především Komunistická strana Československa (KSČ) a Sudetoněmecká strana (SdP). I přesto, že tyto strany nebyly podílející se na vládě, udávaly tak směr tehdejší politice a ovlivňovaly svým chováním politickou soutěž.

Z pohledu Sartoriho typologie formátu stranického systému, lze konstatovat, že v případě Československa v období 1918-1938 se jednalo o extrémní multipartismus. Sartori ve své knize Strany a stranické systémy pracuje i s názvem atomizovaný pluralismus, jenž klasifikuje jako předchůdce extrémního multipartismus (Sartori 2005: 285).

Co se týká typologie stranického systému na základě Sartoriho konceptu, odpovídá prvorepublikový stranický systém Československa polarizovanému pluralismu. Tato charakteristika může být aplikována na případ Československa jako celku, ale i na jednotlivé subsystémy

(segmenty). Sartorim definovaný polarizovaný pluralismus je specifikovatelný několika výraznými znaky. Jedním ze znaků je především přítomnost relevantních antisystémových stran v systému, které nesouhlasí nejen s politikami, ale i s principy a základy systému. Dvoustranné navzájem se vylučující opozice jsou také charakteristickým znakem polarizovaného pluralismu. Středové umístění jedné strany nebo skupiny stran je dalším znakem. Pro polarizaci je také důležitá politická vzdálenost jednotlivých politických stran. Strany umístěné na středu jsou oslabeny stranami, které se vyskytují na extrémních koncích. Poslední Sartoriho podmínkou pro polarizovaný pluralismus je přítomnost politiky trumfování neboli přílišné slibování politických subjektů. Tento jev se odlišuje od soutěživé politiky.

Této zmíněné Sartorihotypologizaci odpovídá značná část charakteristických rysů pro prvorepublikový stranický systém. Nejviditelnějším znakem je přítomnost antisystémových stran v československém stranictví. Tuto roli zastávaly KSC a SdP. Dalším znakem je značně viditelná politická vzdálenost stran (na jedné straně fungovala Komunistická strana Československa jako extrémní ultralevicová strana a na straně druhé Národní obec fašistická a Sudetoněmecká strana jako ultrapravicové subjekty).

Národní obec fašistická, kterou lze na základě chování v průběhu trvání první československé republiky, považovat za antisystémovou stranu, radikálně vystupovala protiněmecky a protižidovsky. NOF také zastávala negativní postoj vůči systému vázaných kandidátních listin. V parlamentních volbách v roce 1929 kandidovala NOF jako součást Ligy proti vázaným kandidátním listinám a získala tři poslanecké mandáty (Klimek, Hofman 1995a: 263).

Středové umístění politického spektra zastávala Lidová strana, která, což je dalším charakteristickým rysem pro polarizovaný pluralismus. Polarizace veřejného mínění a v neposlední řadě také pouhé periferní

obměňování v rámci vládních koalic a omezenou soutěživostí celého systému.

Nově vzniklý stranický systém byl složen z několika samostatně existujících stranických subjektů, které se odlišovaly na základě jednoho faktoru, jímž byla především národnost: česká, moravská, rakouská, polská, maďarská, německá a také politické organizace, mezi které lze zařadit židovské, rusínské, ukrajinské a ruské. Právě díky mnohonárodnostnímu složení obyvatelstva země byl prosazen poměrný volební systém, díky kterému mohly jednotlivé minority hájit a prezentovat své zájmy (Cabada, Šanc 2005: 21).

V následující části práce bude na základě zanalyzovaných voleb vypočten index fragmentace (F), který verifikuje či falzifikuje hypotézu stanovenou v úvodu, tedy zda lze po změně volebního systému v prvorepublikovém Československu, (z většinového systému na poměrný), opravdu hovořit o vysoké míře roztržitosti politického spektra, či nikoliv.

Míra roztržitosti stranického systému bude vypočítána na základě Raeova indexu fragmentace, jehož vzoreček byl představen v teoretické části bakalářské práce.

5.1 Výpočet indexu fragmentace

Index fragmentace systému stran, který stanovil Douglas Rae., určuje pravděpodobnost, zda dva náhodně vybraní poslanci budou každý z jiné strany.

Metoda výpočtu - od jedné se odečítá v závorce součet všech procentuálních zisků (pouze stran v parlamentu) vydělených stem a následně vynásobených na druhou. Tj. následujícím způsobem:

- **Volby 1920:**

$$F = 1 - (0,257^2 + 0,111^2 + 0,097^2 + 0,081^2 + 0,075^2 + 0,063^2 + 0,053^2 + 0,045^2 + 0,039^2 + 0,038^2 + 0,025^2 + 0,022^2 + 0,02^2 + 0,018^2 + 0,056^2) = 0,883 = .88,3 = 88,3 \%$$

- **Volby 1925:**

$$F = 1 - (0,137^2 + 0,132^2 + 0,097^2 + 0,089^2 + 0,086^2 + 0,08^2 + 0,069^2 + 0,058^2 + 0,05^2 + 0,044^2 + 0,04^2 + 0,014^2 + 0,104^2) = 0,907 = .90,7 = 90,7 \%$$
- **Volby 1929:**

$$F = 1 - (0,15^2 + 0,13^2 + 0,104^2 + 0,102^2 + 0,084^2 + 0,069^2 + 0,057^2 + 0,054^2 + 0,049^2 + 0,047^2 + 0,039^2 + 0,115^2) = 0,902 = .90,2 = 90,2 \%$$
- **Volby 1935:**

$$F = 1 - (0,152^2 + 0,143^2 + 0,126^2 + 0,103^2 + 0,092^2 + 0,075^2 + 0,069^2 + 0,056^2 + 0,054^2 + 0,036^2 + 0,02^2 + 0,02^2 + 0,017^2 + 0,037^2) = 0,901 = .90,1 = 90,1 \%$$

Tabulka výsledků:

Rok voleb do PS	Index fragmentace (F)
1920	0,883
1925	0,907
1929	0,902
1935	0,901

Na základě výše vypočítaných indexů fragmentace (F) vyplývá, že roztržitost politického spektra byla v období prvorepublikového Československa značně vysoká. Míra fragmentace se pohybovala mezi 88,3 a 90,7 %. Z této skutečnosti můžeme na základě definovaného indexu fragmentace stranických systémů určit, že se opravdu jednalo o systém multipartismu, tedy systému více jak dvou stran v systému, poněvadž výsledek fragmentace vyšel po všech konaných volbách pokaždé vyšší než 0,70.

6 Dopady změny volebního systému na stranicko – politický systém

Přítomnost poměrného volebního systému zanechala na podobě a politickém fungování stranicko-politického systému určité rysy. Na podobě stranického systému se odrazila především roztržitost politických stran a na politickém fungování a procesí se volební systém projevil v systému koaličního vládnutí, jehož součástí byl vždy větší počet politických stran. V této kapitole se tedy práce zaměří na dopady, které zanechalo fungování poměrného volebního systému v meziválečném Československu na celkové podobě stranicko-politického systému.

6.1 Vysoce fragmentovaný stranický systém

Poměrně velký počet stran působících v ČSR v období sledované první republiky zapříčiňoval nejen poměrný volební systém a absence uzavírací klauzule ve volebním systému, ale i podřízenost stranickým elitám. Některé politické subjekty vznikaly odtržením „neposlušných“ politiků od stávajících stran a docházelo tak k zakládáním nových politických uskupení. Z takových nově vzniklých politických frakcí ovšem nevznikaly strany, které by zastupovaly ve stranickém systému silné pozice. Za výjimku lze považovat odtržení levice od sociálních demokratů v roce 1920 (Cabada, Šanc 2005: 30).

Míru fragmentace stranického systému v meziválečném Československu nesnižovaly ani neustále se transformující a odštěpující se menší politické strany, které fungovaly vedle stabilních politických stran. Tyto nestálé strany hledaly potenciální možnou spolupráci (Balík et al. 2003: 68).

S vyšší mírou fragmentace stranického spektra je spojováno značné mnohonárodnostní složení obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že se politickým elitám nepodařilo dosáhnout konsenzu spojením národnostních menšin a vytvořit tak stranu, která by prezentovala zájmy společnosti jako

celku napříč národnostmi, bylo nevyhnutelné to, aby každá národnostní menšina hájila svoje zájmy.

Velmi často bývalo Československo v tomto období 1918-1938, označováno jako stát politických stran. Nicméně, označit první Československou republiku za stát stran by nebylo zcela vhodné a přesné, poněvadž mimo politické strany měly silnou politickou i společenskou roli další uskupení, jako například tzv. skupina Hrad. Při fungování nastaveného proporčního systému zastoupení, ve kterém chyběla aplikace jakékoliv omezovací klauzule pro vstup do Národního shromáždění, nelze očekávat redukci stranicko-politického pluralismu (Harna 2005b: 535-536).

Velké množství politických stran, spolu s volebním systémem poměrného zastoupení, vedlo k tomu, že žádný politický subjekt nezískal ve volbách většinu, díky níž by strana sestavila jednobarevnou vládu. To bylo důvodem, proč se v tomto období objevovala značná koaliční aktivita, ve které měli možnost projevu jednotliví představitelé politických stran (Krejčí2006: 216).

6.2 Koaliční vlády

Systém multipartismu umožňuje stranám vládnout jen skrze koaliční vlády, jejichž počet členů typicky roste se stupněm fragmentace. Toto pravidlo se prokázalo i v prvorepublikovém Československu. Parlamentní volby do Národního shromáždění se ve sledovaném období konaly celkem čtyřkrát. Ani jedny volby neznamenal většinové vítězství pro jednu politickou stranu, což znamenalo nutnost koaliční spolupráce. V souvislosti s meziválečným Československem se hovoří o vzniku následujících čtyřech koaličních uskupení:

- **Všenárodní koalice(1918-1919) a (1922-1926)**

Známa také pod názvem „celonárodní koalice“. V září roku 1922 byla vytvořena vláda v čele s E. Benešem, která se skládala z agrární strany, sociální demokracie, národních socialistů, národní demokracie a lidovců

(po roce 1925 se k této koalici připojila živnostensko-obchodnická strana). Tato koaliční vláda fungovala ve velmi fragmentovaném prostředí. Vládní situace byla provázána poměrně vážnými vnitropolitickými problémy, například co se týká negativistického chování sudetoněmeckých obyvatel nebo generální stávky v roce 1922. Vláda se dostávala do rozporů s představiteli Pětky, a proto podal E. Beneš v roce 1926 demisi (Klimek 1996b: 195-200).

- **Rudo-zelená koalice (1919-1920)**

Na základě obecních voleb, které se konaly v roce 1919, podala vláda původní Všenárodní koalice demisi a byla utvořena vládní koalice nazvaná Rudozelené. Šlo o minimální vítěznou koalici, která byla založena především na ideologické blízkosti programového poválečného českého socialismu. Tuto minimální vítěznou koalici tvořili agráři, sociální demokraté a národní socialisté. Na vzniku této koalice se značně podílel T. G. Masaryk, jenž sám dosadil na post ministrů čtyři poslance. Post ministra zahraničních věcí zastával E. Beneš, ministr financí byl C. Horáček, ministerský post spravedlnosti připadl F. Veselému a F. Heidler byl ministrem pro obchodní záležitosti (Klimek 1996b: 56-60).

- **Panská koalice (1926-1929)**

Tato koalice byla také známá pod názvem jako občanská nebo česko-německá strana. Jednalo se o první národnostně smíšenou vládu, která byla tvořena agrární stranou, živnostensko-obchodnickou a lidovou stranou. Prezentována také německými stranami: Svaz zemědělců a Německou křesťansko-sociální stranou lidovou. Ke koalici se později připojili národní demokraté a Hlinkova slovenská strana lidová, která se vyznačovala autonomistickými sklony²².

²²HSLŠ stála v slovenského autonomistického, později separatistického hnutí (Vnuk 1998: 68).

K předčasným volbám, které se konaly v roce 1929, dovedl tuto vládu F. Udržal²³ jako provizorní premiér.

- **Široká koalice (1929-1938)**

Koaliční vláda tvořena agrární, lidovou, živnostensko-obchodnickou, sociálně demokratickou, národně socialistickou a národně demokratickou stranou. Dále byla zastoupena dvěma německými stranami, a to sociálními demokraty a agrárníky. Tudíž se jednalo o druhou národnostně smíšenou vládu, jako tomu bylo v případě Panské koalice. Většina této vlády byla zachovávána občanským stranám. Vesměs se jednalo o sestavení Panské koalice, která byla rozšířena o socialistické demokratické strany. Tuto koaliční vládu napomohl sestavit T. G. Masaryk. Po volbách v roce 1935 už byla snaha udržet celistvý československý stát marná. Sílicí Sudetoněmecká strana v radikalizované tehdejší meziválečné společnosti byla příčinou pádu této vlády (Krejčí 2006: 215-216).

V určitém shrnutí koaličních vlád, které působily na území prvorepublikového Československa lze říci, že byly vlády nestabilní. V období existence dvacetiletého československého státu se vystřídalo celkem osmnáct vlád. Na druhou stranu lze určitou stabilitu spatřovat v relativní neměnnosti politických stran, které se na vládních koalicích podílely. Nejčastější zastoupení v koaličních vládách měly především občanské strany.

Složitou vládní situaci v systému zapříčiňovala především přítomnost antisystémových stran, které stály v opozici vůči vládám. Například KSČ, která vystupovala proti parlamentní demokracii nebo radikální SdP, která stála proti existenci celého Československého státu.

Po volbách se objevily i situace, po kterých nebyla sestavena vláda v možné stanovené lhůtě. Proto byla do čela vlády dosazena tzv. vláda

²³ Od roku 1921 do 1925 byl ministrem národní obrany ve vládě E. Beneše a první vládě A. Švehly. (Churaň 1998: 260)

odborníků (úřednická vláda) ze strany prezidenta a rozhodujících politických stran. Jinými slovy v čele státu stály úřednické nebo poloúřednické vlády. V období nově vznikajícího státu se tento typ vlády pokoušel prosadit první československý prezident T. G. Masaryk. Mezi další změny, které se Masaryk pokoušel prosadit, patřilo například obsazování funkce ministerského předsedy nestranickými kandidáty. Tento způsob se nezdál příliš obstojný předsedům jednotlivých politických stran²⁴(Klimek 1996b: 47).

- **Úřednické vlády**

O prosazování úřednických či poloúřednických vlád se zasazoval především prezident T.G. Masaryk, jenž odmítal stranickou politiku. V období První republiky byly zaznamenány dvě úřednické vlády, v roce 1920 a 1926. První úřednická vláda²⁵ stanula v čele státu po krizi Rudozelené koalice v roce 1920, ve které setrvala jeden rok do nástupu E. Beneše, který sestavil koaliční vládu známou jako tzv. Všenárodní koalice.

Po rozpadu Všenárodní koalice, která zaniká během druhé Švehlovy vlády, tj. v březnu 1926, byla vytvořena druhá úřednická vláda. Tato úřednická vláda fungovala pouhých sedm měsíců, do vytvoření Panské koalice. Do čela obou úřednických vlád byl dosazen J. Černý²⁶(Klimek 1998c: 13-15).

6.3 Malá obměna politických elit

Jedním ze závažných problémů meziválečného stranicko-politického systému byla strnulost a malá obměna politických elit, které stály ve vedení státu. Dá se říci, že vedení stran bylo po celé prvorepublikové období v rukou těch, kteří se do čela politiky dostávali již na přelomu století

²⁴ Ti spatřovali v takto, prezidentem republiky prosazovaném fungování, spíše pokus o prezidentský systém.

²⁵ První úřednická vláda Československa se zasadila o hospodářský rozvoj Slovenska, prostřednictvím reformy, díky čemuž získávala podporu Slovenské lidové strany.

²⁶ V letech 1920-1938 zastával funkci ministra vnitra. (Churaň 1998: 93-94)

(Kramář, Kľofáč, Švehla)²⁷. Obměna politických elit byla většinou důsledkem úmrtí některého z nich (Švehla, Kramář).

„Stabilita“ politických elit byla také jedním z důsledků poměrného volebního systému, který byl postaven na institutu vázaných kandidátních listin, jenž umožňoval dokonalou kontrolu, co se obsazování poslaneckých křesel týká. Volič tedy nemůže ovlivnit konkrétní personální složení voleného zákonodárného sboru, protože nedisponuje možností udělování preferenčních hlasů (Chytíleket al. 2009: 209).

Další „stabilizační“ prvek, který se objevil v politickém systému nově vzniklého státu, byl institut Volebního soudu, jehož praktická činnost dohlížela na „(ne)poslušnost“ poslanců či senátorů. Ti byli vázáni odpovědností a loajalitou vůči své politické straně, a pokud se tak nestalo, byli zbaveni svého mandátu²⁸ (Cabada, Šanc 2005: 23-24).

Strany s mocenským vlivem se tedy snažily využívat přítomnosti poměrného volebního systému ve svůj prospěch a zajistit si tak své vůdčí postavení v systému, což lze považovat za skutečnost zcela v rozporu s původní myšlenkou zavedení poměrného systému. Tato myšlenka demokratické volby byla tím pádem znehodnocena, protože byla nahrazena principem elity (Broklová 1992: 83-84).

²⁷ Výjimku představovala Komunistická strana, jíž změny diktovala komunistická internacionála.

²⁸ Poslanci a senátoři tedy disponovali imperativním (vázaným) mandátem.

7 Závěr

Závěrem bakalářské práce je shrnutí zjištěných důsledků a účinků, které měla na podobu stranického systému změna volebního systému v meziválečném Československu.

Prvorepublikový volební systém byl postaven na systému poměrného zastoupení, jenž měl v tehdejší společnosti jisté důvody. Vzhledem k roztržité společnosti, kde byl již z dob Habsburské říše přítomen velký počet národnostně odlišných obyvatel, se očekávalo, že právě tento systém povede k určitému hájení politických práv všech menšin a že tímto demokratickým způsobem docílí nově vzniklý stát toho, aby se menšiny aktivně integrovaly do politiky československého státu.

Ústavně zakotvený systém poměrného zastoupení obecně sám o sobě podporoval větší počet stran ve stranickém systému, nicméně absence jakékoliv omezovací volební klauzule zapříčiňovala snadné proniknutí do parlamentu a velkou míru roztržitosti stranického spektra. Do Poslanecké sněmovny vždy kandidovalo mezi 16 až 29 politickými stranami, z nichž bylo zvoleno 14 až 16²⁹.

Práce se podrobněji zabývala mírou roztržitosti stranického spektra, jehož přesná míra byla zjištěna na základě použití Raeovaindexu fragmentace systému. Z vypočítaných procentuálních výsledků získaných stranami v jednotlivých volbách, tedy z voleb konaných v roce 1920, 1925, 1929 a 1935 bylo zjištěno, že index fragmentace vždy přesáhl počet 0, 70, což znamená přítomnost multipartijního systému, ve kterém je vždy přítomno více politických stran. Míra fragmentace stranického systému byla v období meziválečného Československa v průměru devadesátiprocentní. Je důležité brát v potaz skutečnost, že roztržitost stranického spektra mělo za primární příčinu především národnostní složení tehdejšího československého státu, jehož obyvatelstvo setrvalo na území československého státu již z dob Rakousko – Uherska.

²⁹ (Balík et al. 2003: 56)

Aplikace poměrného volebního systému v meziválečném Československu představovala formu extrémního multipartismu, což bylo v práci zjištěno na základě Duvergerových a Sartori zákonů. Polarizace stranického systému se v prvorepublikovém Československu odrážela v několika typických charakteristických rysech. Značně viditelná přítomnost antisystémových stran, jejichž chování na politické scéně se zasazovalo o demontáž stávajícího systému, je ve zkoumaném případě typické. Funkci antisystémových stran plnily Komunistická strana Československa a Sudetoněmecká strana. Tyto strany od sebe byly politicky i ideologicky vzdálené, neboť KSČ fungovala na levé straně politického spektra jako ultralevicová a na pravé straně působily SdP a NOF jako ultrapravicové subjekty. Tento rys je další charakteristikou pro polarizované stranické systémy, neboť plní funkci tzv. dvoustranné opozice k vládní straně, v případě Československa k vládním koalicím.

Dalším důsledkem zavedení poměrného volebního systému bylo nutné utváření koaličních vlád. Systém multipartismu jiný typ vládnutí ani neumožňuje. Počet členů ve vládní koalici roste se stupněm fragmentace. V trvání prvorepublikového Československa bylo ve vládní koalici vždy 6-8 politických stran, vyjma tzv. Rudozelené koalice (1919-1921). V průběhu dvacetiletého fungování československého politického systému byly přítomny i úřednické vlády, které se do čela vlády ubíraly tehdy, když se vládní koalice rozpadly. Celkem bylo za období První republiky jmenováno 18 vlád, přičemž parlamentní volby se konaly čtyřikrát. Tento fakt svědčí o nestabilitě tehdejších vládních koalic.

Další linií, kde se projeví účinky systému poměrného zastoupení, byla oblast utváření reprezentace legislativní moci. V tomto ohledu se jednalo o problematickou strnulost stran a v neposlední řadě o malou obměnu politických elit. Prostřednictvím vázaných kandidátních listin, kde volič nedisponoval preferenčními hlasy, se stávalo, že strany měly právo na

kontrolu přerozdělování hlasů, tedy nad obsazováním poslaneckých křesel. Politické elity si tak upevňovaly své vlastní pozice uvnitř stran.

Obecně se prvorepublikový stranicko-politický systém, i přes časté střídání vlád, jevil jako značně stabilní. Po celé dvacetileté trvání meziválečného Československa si udržely vliv především větší politické strany občanského charakteru, které byly především české národnosti. Občas docházelo k fúzování nebo odštěpení nějakých politických uskupení, ale fungování těchto stran nemělo dlouhodobějšího trvání. V souvislosti s odštěpením lze hovořit o výjimce, kterou představovala Komunistická strana Československa. Ta fungovala po celé období prvorepublikového Československa, tedy od svého vzniku v roce 1921 až do zániku prvního Československého státu v roce 1938. Tato strana se sice zaslouhovala o svržení a demontáž tehdejšího systému, ale mnohem výraznějším nepřítelem, který se podepsal na celkovém zhroucení československého politického systému, se jevilo nezkrotné šíření fašismu po celé Evropě.

Záměrně nebylo zhroucení stranicko-politického systému v Československu v roce 1938 uvedeno jako jeden z dopadů zavedení poměrného volebního systému. Tato historická skutečnost měla za příčinu mezinárodní situace v Evropě, a to především nástup nacistického Německa, jehož územním nárokům nedokázala prvorepubliková československá vláda čelit věčně.

Použitá literatura

Literatura

- Augusta, Pavel a Honzák, František. 1999. *Československo 1918-1938*. Praha: Albatros.
- Balík, Stanislav, Hloušek, Vít, Holzer, Jan et al. 2003. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita v Brně. Mezinárodní politologický ústav.
- Bartoš, Josef a Trapl, Miloš. 1994. *Československo 1918-1938: fakta, materiály, realie*. Olomouc: Univerzita Palackého. Filozofická fakulta.
- Blondel, Jean. 1995. *An Introduction: Comparative Government*. Harvester Wheatsheaf.
- Broklová, Eva. 1992. *Československá demokracie: Politický systém ČSR 1918-193*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Cabada, Ladislav a Šanc, David. 2005. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o.
- Cuhra, Jaroslav, Ellinger, Jiří, Gjuričová, Adéla. 2006. *České země v evropských dějinách*. 4.díl. Praha: Nakladatelství Paseka.
- Čapek, E. 1931. *Politologická příručka ČSR. Sociologická studie*. Praha: nakladatelství Melantrich.
- Dostál, Vladimír. 1998. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Praha: Nakladatelství Atlantis.
- Filip, Jan a Schelle, Karel. 1992. *Vývoj a současnost voleb a volebního práva v ČSR*. Brno: Masarykova univerzita.
- Frajdl, Jiří. 1992. *Československá republika 1918-1938*. Moravská Třebová: Diatext.
- Harna, Josef. 1991a. *Československá republika 1918-1939*. In: Marek, Jaroslav. *České a československé dějiny II. Od roku 1790 do současnosti*. Praha: Fortuna.
- Harna, Josef. 2005b. *Stranicko-politický systém v Československu v letech 1918-1938*. In: Malíř, Jaroslav, Marek, Pavel et al. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk
- Chytilík, Roman, Šedo, Jakub, Lebeda, Tomáš. 2009. *Volební systémy*. Praha: Portál s.r.o.
- Churaň, Martin. 1998. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. 2. vydání*. Praha: Libri.

- Kárník, Zdeněk. 2007. *Malé dějiny československé 1867-1939*. Praha: Dokořán.
- Klimek, Antonín a Hofman, Petr. 1995a. *Vítěz, který prohrál, generál Radola Gajda*. Praha: Paseka.
- Klimek, Antonín. 1996b. *Boj o hrad 1: Hrad a Pětka*. Praha: Panevropa.
- Klimek, Antonín. 1998c. *Boj o hrad 2: Kdo po Masarykovi?* Praha: Panevropa.
- Krejčí, Oskar. 2006. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional Publishing.
- Kopeček, Lubomír. 2005. *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací a teoretické perspektivě*. In: Strmiska, Maxmilián et al. *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál.
- Kuklík, Jan. 2000. *Československá sociálně demokratická strana dělnická 1918-1938*. in: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc: Gloria.
- Malíř, Jiří. 1996. *Od spolků k moderním politickým stranám: Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.
- Malíř, Jiří, Marek, Pavel et al. 2005. *Politické strany 1. díl 1861-1938. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004*. Praha: Nakladatelství Doplněk.
- Novák, Miroslav. 1997. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Nakladatelství Slon.
- Peroutka, Ferdinand. 2003. *Budování státu III*. Praha: Academia.
- Rae, Douglas. 1967. *The Political Consequences of Electoral Laws*. Yale University Press.
- Rokoský, Jaroslav. 1999. *Antonín Švehla a agrární strana ve vývoji první ČSR*. In: *Československo 1918-1938. Díl 1: osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: Historický ústav AV ČR.
- Říchová, Blanka. 2002. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál.
- Sartori, Giovanni. 2011. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků. 2. vydání*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Sartori, Giovanni. 2005. *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Urban, Otto. 1982. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: nakladatelství Svoboda.

Toušková, Ludmila. 2013. *Giovanni Sartori, jeho život a výběr z díla*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Bakalářská práce.

Vnuk, František. 1998. *Andrej Hlinka: tribún slovenského národa*. Bratislava: Lúč.

Prameny – elektronické zdroje

Český statistický úřad. 2010.

https://www.czso.cz/csu/sldb/prvni_ceskoslovenske_scitani_lidu_1921 (22. 6. 2015)

Český statistický úřad. 2009. <https://www.czso.cz/csu/czso/df0026d418> (22. 6. 2015)

Český statistický úřad. 2006. <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf> (13. 4. 2015)

Kubát, Michal. 1998. *Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v České republice*. *Politologický časopis*. 1998, 3. Dostupné na: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1998/3/1998-3-2-> (22. 6. 2015)

Navrátil, Vojtěch. 2012. *Chce to fakta, ne blouznit. Polemika s Davidem Hanákem*. *Revue Politika*. 2012, 6. Dostupné na: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1677/chce-to-fakta-ne-blouznit> (22. 6. 2015)

Šustrová, Petruška, Mlejnek, Josef. 2013. *Československé parlamentní volby 1920*. *Moderní dějiny*. Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ceskoslovenske-parlamentni-volby-1920/> (22. 6. 2015)